

НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

А.В. Самодін

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри досудового розслідування
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та кримінальної міліції
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку кримінального процесуального законодавства України свідчать про підвищену увагу законодавця до впровадження у національну правову систему основних положень міжнародного права щодо захисту прав людини, оскільки у ст.3 Конституції України гарантіям прав і свобод людини надано статусу змісту і спрямованості діяльності держави, а забезпечення самих прав і свобод людини є її головним обов'язком. Адже, у сфері кримінально-процесуальних відносин найбільш гостро протистоять публічні інтереси суспільства і держави особистим інтересам конкретної особи, оскільки, постає проблема одночасного досягнення, з одного боку завдань кримінального судочинства щодо швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних, а з іншого – охорони прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь.

Складність досліджуваної проблеми полягає у тому, що сфера особисто-життя людини і ті відносини, що складаються у ній між людьми, лише частково можуть бути врегульовані нормами права. Оскільки поведінка людини у цій сфері визначається особливостями її психіки, існуючими у суспільстві моральними нормами та обумовлюється складністю формалізації у нормах права міжособистісних відносин. У зв'язку із цим, слушною є теза С.М. Стахівського про те, що у процесі збирання і перевірки доказів слідчому доводиться втручатися у досить делікатну сферу суспільних відносин, а саме – конституційно охоронюваних прав громадян на невтручання в особисте та сімейне життя, недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції [11, с. 147].

Про актуальність розгляду на науковому рівні питань, пов'язаних із забезпеченням невтручання у приватне життя, а також інших засад кримінального провадження свідчать і деякі статистичні данні. Зокрема, за чотири місяці 2015 р. в Україні було зареєстровано близько 223 тис. кримінальних правопорушень, у 62 тис. з яких відповідним особам було повідомлено про підозру. Водночас, за порушення недоторканності приватного життя (ст.182 Кримінального кодексу України) зареєстровано всього 43 кримінальні правопорушення, а за розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст.387 Кримінального кодексу України зареєстровано) – лише 5 [4]. У практиці правозастосування, продовжують існувати й факти порушень закону, які допущені при здійсненні досудового розслідування злочинів. Лише за 3 місяці 2015 р. у порядку нагляду за додержанням законності у діяльності правоохоронних

органів органами прокуратури розглянуто 1984 документи прокурора з вжиттям заходів до усунення порушень законів у діяльності органів внутрішніх справ [5]. Такі факти безпосередньо впливають не лише на якість та ефективність досягнення завдань кримінального провадження, а й в окремих випадках безпосередньо пов'язані із недотриманням засад кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Безпосередньо питанням охорони приватного (особистого і сімейного) життя людини у сфері кримінальних процесуальних відносин кримінальному процесі присвячені праці: Н.М. Волошкіної, С.М. Гонтарєва, М.С. Дунаєвої, Н.О. Карпуніної, Н.І. Мепарішвілі, В.В. Назарова, О.С. Островського, І.Л. Петрухіна, І.В. Смолькової, Д.К. Стригальова, В.М. Тертишника та ін. Зважаючи на специфіку поняття та сутності права людини на невтручання у приватне життя, з огляду на реалізацію положень ст. 32 Конституції України, воно є предметом дослідження не тільки кримінального процесуального, а й конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного, міжнародного права. На недостатню урегульованість окремих положень КПК України щодо забезпечення недоторканності приватного життя при проведенні слідчих (розшукових) дій останнім часом звертали увагу у своїх наукових працях вчені В.І. Галаган та Ж.В. Удовенко [2, с. 114].

Метою статті є аналіз законодавства, яке визначає невтручання у приватне життя як конституційну засаду кримінального провадження, а також обґрунтування та формулювання теоретичного поняття та змісту цієї засади.

Основні результати дослідження. У теорії кримінального процесу під засадами (принципами) кримінального провадження розуміють закріплені в законі політичні та правові ідеї, що визначають завдання і способи здійснення кримінального судочинства, спрямованість та побудову як кримінального процесу загалом, так і форму й зміст окремих його стадій та інститутів, що забезпечують охорону прав, свобод та законних інтересів особи, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших судових рішень у справі. Водночас засади (принципи) кримінального провадження утворюють єдину взаємопов'язану систему [3, с. 171].

На відміну від попереднього кримінального процесуального законодавства України, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) у ст.7 надає вичерпний перелік загальних засад кримінального провадження до яких належать: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканість; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження

процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження. Водночас, у КПК наголошується й на тому, що зміст та форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, а сторона обвинувачення зобов'язана використати всі, передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема, прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя) у разі здійснення такого кримінального провадження.

Дійсно, сутність загальних засад кримінального провадження визначається тим, що вони слугують основою для визначення змісту процесуальних прав, обов'язків, повноважень учасників кримінального провадження, а також порядку кримінально-процесуальної діяльності загалом, порядку вчинення та оформлення окремих процесуальних дій, прийняття, оформлення та звернення до виконання процесуальних рішень, а відтак синхронізують усю систему норм кримінального процесуального права, забезпечують узгодженість кримінальних процесуальних інститутів та єдність процесуальної форми [1, с. 12].

Безпосередньо, засаді невтручання у приватне життя присвячена ст. 15 КПК, у якій визначено, що під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя. Визначається й те, що ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК, а отримана інформація не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження. На учасників кримінального провадження покладається й загальний обов'язок, зобов'язаний запобігати розголошенню інформації про приватне життя, якщо їм було надано доступ до такої інформації.

Реалізація цих положень забезпечується іншими загальними засадами кримінального провадження, особливостями процесуального статусу учасників кримінального провадження, окремими загальними положеннями досудового розслідування тощо. Наприклад, відповідно до ст.8 КПК, кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави, положення ст.15 КПК, є формою імплементації ст.32 Конституції України у кримінальне процесуальне законодавство. У зв'язку із цим слушною є й теза В.В. Назарова, який зазначає, що засада невтручання у приватне життя є формою втілення у кримінальне процесуальне законодавство положень ст.32 Конституції України, а також узгоджується із ст.17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст.12 Загальної декларації прав людини [9, с. 115].

Право людини на недоторканність приватного життя та обов'язок його забезпечення державою (державними органами) офіційно проголошено й у інших міжнародних документах, зокрема у: п.15 Додатку до «Основних принципів незалежності судових органів» від 29 листопада та 13 грудня 1985 р.;

принцип 18 додатку до «Переліку принципів захисту всіх осіб, які затримуються або ув'язнюються в будь-якій формі» від 9 грудня 1988 р.; ст. 16 конвенції «Про права дитини» від 27 вересня 1989 р.; у п. 35 додатку до правил Організації Об'єднаних Націй «Про захист неповнолітніх, які позбавлені свободи» від 14 січня 1990 р.; ст. 14 додатку до міжнародної конвенції «Про захист усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей» від 8 грудня 1990 р.; пункти «b» та «с» ст.5 міжнародної декларації «Про права людини відносно осіб, які не є громадянами держави, у якій вони проживають» від 13 грудня 1985 р.; п.5 «Основних принципів поводження з в'язнями» від 14 грудня 1990 р.; ст. 8 «Європейської конвенції з прав людини» від 4 листопада 1950 р.; ч. 1 Додатку до «Європейських пенітенціарних правил» від 12 лютого 1987 р., ст.15b «Статуту Ради Європи» та ін. Але правова суть майже всіх юридичних норм зводиться до положення ст.12 «Загальної декларації прав людини» про те, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його приватне (особисте та сімейне життя), безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію, права на захист від подібних втручань чи посягань.

Практика Європейського Суду з прав людини, як зазначає Т.А. Плугатар, свідчить про те, що законна підстава для втручання у сферу приватного життя має забезпечити можливість інтерпретувати цю підставу згідно із законом, вона має бути достатньо точною й конкретною в описанні способу, мети, моменту початку й закінчення, а також визначення меж такого втручання. Водночас встановлення Європейським судом загальних принципів правообмежування має практичне значення, яке полягає в тому, що ці принципи слугуватимуть критерієм правомірності обмежування права людини на недоторканність приватного життя в законодавстві та правозастосуванні держав-членів Ради Європи [10].

У правовій літературі звертається увага й на те, що з метою усунення суперечностей між міжнародним та національним законодавством термін «особистий» доцільно виключити із ч.1 ст.32 Конституції України та замінити його на термін «приватний» [6].

Щодо змісту права особи на невтручання у приватне життя доцільно звертати увагу на відповідне рішення Конституційного Суду України, відповідно до якого, конфіденційною інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Водночас, збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя, яке допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [15]. З огляду на викладене, додамо, що до зазначеного переліку відомостей щодо

особистого життя людини, доцільно також відносити: адресу (місце проживання особи); паспортні дані особи (номер та серія паспорта); дату і місце народження; національність; релігійність; стан здоров'я; освіту; сімейний стан; відомості про доходи, майновий стан, зобов'язання фінансового характеру; номери особистих телефонів; наявність судимості; іншу інформація, оприлюднення якої в окремих випадках є небажаним для особи. Адже дійсно, невтручання у приватне життя людини – досить широке і об'ємне поняття. Воно поєднує в першу чергу комплекс суспільних відносин, які характеризують людину як суб'єкта, якій володіє повною «природною» свободою. Специфіка особистих прав і свобод полягає в тому, що вони спрямовані на забезпечення автономії особи, захист від втручання у її внутрішній світ з боку держави та інших індивідів. Під приватним життям у вузькому розумінні доцільно вважати фізичну і духовну сферу, яка контролюється самим індивідом. Тому категорія «приватне життя» не має юридичного змісту, оскільки закон встановлює лише межі припустимого втручання з боку держави та інших осіб.

О.В. Строгова пропонує наступне визначення: «особисте життя є міра можливої поведінки людини у приватно-правовій сфері, або у сфері, яка не підпадає під пряме правове регулювання з боку держави та підкріплена державними заборонами третім особам втручатися у цю сферу» [12, с. 9]. Ю.В. Лисюк звертає увагу на те, що збирання, зберігання і використання інформації в кримінальному провадженні про приватне життя особи являє собою багатогранний комплекс заходів, направлених на виявлення, вилучення, фіксацію отриманих даних, забезпечення їх збереження, повноти й цілісності, запобігання несанкціонованому доступу, поширенню й використанню та процес повного чи часткового застосування отриманих відомостей про приватне життя особи для виконання завдань кримінального провадження [8, с. 165]. Р.І. Тракало, досліджуючи право на повагу до приватного життя у кримінальному провадженні вважає, що це можливості учасників кримінального провадження оцінити відповідне ставлення до приватності, які одержали як моральне визнання, так і юридичне закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві України, а також прийняття і проведення відповідно до цього процесуальних дій та рішень сторонами й іншими учасниками кримінального провадження, не порушуючи при цьому закону [14, с. 154].

Заслуговує на увагу й думка В.М. Тертишника про те, що недоторканість особистого (приватного) життя – це система гарантій захисту прав людини, яка включає охорону таємниці телефонних розмов, особистих письмових документів і листування, таємниці інтимного та сімейного життя людини і способу її існування, заборону на збирання та поширення інформації про особисте життя людини без її згоди, протидію свавільному втручання державних органів і сторонніх осіб у життя людини тощо [13, с. 106].

Вважаємо, що право людини на недоторканість приватного життя у позитивному розумінні доцільно визначати як законодавчо закріплену та формально визначену можливість людини самостійно визначати: обсяг задокументованих або у інший спосіб зафіксованих відомостей, які належать до її сімейної, інтимної, духовної, ділової та соціальної сфер життя, а також коло

об'єктів, які є носіями таких відомостей та можуть бути з них отримані; підстави, умови та межі доступу і використання сторонніми особами відомостей, які вона відносить до сфери свого особистого життя; випадки, які на її погляд обмежують зазначене право; форми відшкодування та розмір шкоди, яка на її погляд була завдана збиранням, зберіганням або поширенням у будь-який спосіб відомостей про особисте життя, якщо це вплинуло на характер соціальних зв'язків, спричинило моральну або матеріальну шкоду чи обмежило або може обмежити можливість реалізації інших суб'єктивних прав; форму і зміст реалізації своїх прав та законних інтересів у суспільних чи правових відносинах, які прямо або опосередковано пов'язані з недоторканністю особистого життя.

Висновки. Враховуючи викладене, доцільно зауважити, що невтручання у приватне життя варто розуміти як засаду кримінального провадження та у вузькому розумінні слід розглядати як нормативно закріплене й гарантоване процесуальною формою право суб'єктів процесу на законний та обґрунтований режим отримання, зберігання, використання відомостей, які стосуються їхнього приватного життя у кримінальному провадженні, а також можливість вимагати спростування неправдивої інформації про себе та членів своєї сім'ї, відшкодування матеріальної та моральної шкоди, яка завдана незаконними діями з такими відомостями у судовому або іншому порядку, передбаченому законом. У широкому розумінні досліджувана нами загальна засада кримінального провадження визначається як форма, механізм та гарантії реалізації положень ст. 32 Конституції України у сфері кримінально-процесуальних відносин. Водночас, зауважимо, що кожна засада кримінального провадження так чи інакше впливає на забезпечення права людини на невтручання у приватне життя, а також відчуває зворотній вплив положень цієї засади під час взаємодії з нею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Балацька О.Р.* Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні: нормативні передумови реалізації / О.Р. Балацька // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14bognpr.pdf>.

2. *Галаган В.І., Удовенко Ж.В.* Забезпечення засади невтручання у приватне життя при проведенні обшуку житла чи іншого володіння особи / В.І. Галаган, Ж.В. Удовенко // Наукові записки. – Т. 155. Юридичні науки, 2014. – С. 114-117.

3. *Галаган О.І., Письменний Д.П.* Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження / О.І. Галаган, Д.П. Письменний // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 4. – С. 167-172.

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-квітень 2015 року / Генеральна прокуратура України. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo.

5. Звіт про роботу прокурора за 3 місяці 2015 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id.

6. *Кириченко Ю.В.* Щодо обґрунтування необхідності зміни статті 32 Конституції України / Ю.В. Кириченко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cau.in.ua/ua/news/id/kirichenko-juv-schodo-obruntuvannja-775/>.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

8. *Лисюк Ю.В.* Невтручання у приватне життя, як гарантія захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні / Ю.В. Лисюк // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 1. – С. 164-166.

9. *Назаров В.В.* Засада невторчання у приватне життя як засіб захисту особи у кримінальному провадженні / В.В. Назаров // Юридичний вісник. – 3(24)2012. – С. 114-118.

10. *Плугатар Т.А.* Міжнародні та національно-правові засади регулювання права людини на недоторканність приватного життя / Т. А. Плугатар: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.law-property.in.ua/articles/featured-20.html>.

11. *Стахівський С.М.* Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства: вибрані твори / С. М. Стахівський. – К. : Бізнес Медіа Консалтінг, 2010. – 276 с.

12. *Стогова О.В.* Особисте життя людини: проблема визначення поняття / О.В. Строгова // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1. – С. 6-10.

13. *Тертишник В.М.* Гарантії недоторканності приватного життя людини / В.М. Тертишник // Права людини та інформація: Зб. наук. праць. – К. : Нац. акад. внутр. справ України. – 2001. – С. 105-114.

14. *Тракало Р.І.* Право на повагу до приватного життя в кримінальному провадженні / Р. І. Тракало // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2013. – № 4. – С. 150-155.

15. Щодо офіційного тлумачення положень частин 1, 2 ст. 32, частин 2, 3 ст. 34 Конституції України: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області. Справа № 2-рп/2012 від 20 січ. 2012 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12>.

Самодін А.В. Невтручання у приватне життя як засада кримінального провадження

У статті розглянуто конституційну засаду кримінального провадження як невторчання у приватне життя. Сформульовано поняття та сутність, а також визначено правові механізми забезпечення цього права людини у сфері кримінальних процесуальних правовідносин.

Ключові слова: засади кримінального провадження, невторчання у приватне життя, органи досудового розслідування, досудове розслідування, завдання кримінального провадження, кримінальні процесуальні правовідносини.

Самодін А.В. Невмешательство в частную жизнь как основа уголовного судопроизводства

В статье рассмотрена конституционная основа (принцип) уголовного производства как невмешательство в частную жизнь. Сформулированы понятие и сущность, а также определены правовые механизмы обеспечения этого права человека в сфере уголовных процессуальных правоотношений.

Ключевые слова: основы уголовного судопроизводства, невмешательство в частную жизнь, органы досудебного расследования, досудебное расследование, задачи уголовного судопроизводства, уголовные процессуальные правоотношения.

Samodin A.V. Non-interference in private life as the basis of criminal proceedings

The article describes the constitutional basis (principle) of the criminal proceedings as the privacy. It formulated the concept and essence, and defines the legal mechanisms to ensure that human rights in the field of criminal procedural relations.

Keywords: the basics of criminal proceedings, privacy, bodies of pre-trial investigation, pre-trial investigation of the problem of criminal proceedings, criminal legal proceedings.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2015.